

Іван Богатир'ов,

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри кримінального права та
кримінології Університету державної
фіскальної служби України*

УДК 343.8

Запобігання корупції як одна з умов сталого розвитку транзитивного суспільства

Україна, отримавши у 1991 році свою незалежність після розпаду Союзу Радянських Соціалістичних Республік, на жаль, так і не змогла за двадцять сім років побудувати суспільство без корупції, стати сучасною розвинутою країною. Корупція, як соціально-правове явище, стала для України не тільки зовнішнім джерелом загрози її національній безпеці, а й внутрішнім публічним сегментом сталого розвитку транзитивного суспільства.

Корупційна злочинність як соціальне зло має здатність зводити нанівець будь-які реформи в Україні і будь-які добрі наміри партій, урядів, парламентів, загрожуючи таким чином, національній безпеці країни, духовному здоров'ю нації, перешкоджає будувати країну Європейського зразку.

Більше того, явища та процеси, які відбувалися в Україні не модернізували її в бік європейської соціалізації, а, навпаки, створили умови інтенсивного розповсюдження корупції у структурах державного апарату, приватних корпораціях, сформу-

вали кланову-олігархічну модель, яка практично не змінила свій статус, як після Помаранчевої революції 2004 року, так й Майдану Гідності 2013–2014 років.

Взагалі, зміна соціально-політичних парадигм у будь-якій країні пов'язана з рівнем політичних, правових та економічних реформ, проведення яких населення країни пов'язує з одного боку з очікуванням демократизації суспільства, а з іншого – його криміналізації [1, с. 2]. Такої ж думки на злочинність у транзитивному суспільстві дотримується й вітчизняний вчений кримінолог В. М. Дрьомін, який вважає, що особливістю українського суспільства є той факт, що воно в межах всього періоду незалежності постійно перебуває у транзитивному стані, що певним чином відображається на процесах його криміналізації [2, с. 457].

Взагалі поняття «transition» з латинського означає перехід від одного суспільного стану до іншого, або процес змін у суспільстві. В сучасних суспільних науках термін «транзітологія» використовують для характе-

ристики країн, які знаходяться на етапі переходу від авторитарного до демократичного режиму [3, с. 40].

Останнім часом, як зазначає професор В. М. Дрьомін, зміст даного поняття значно розширився і став охоплювати як політичні, так й економічні та культурно-просвітницькі процеси [2, с. 458]. Таким чином, транзитивність українського суспільства є сьогодні визнаним фактом, у зв'язку з тим, що всі його структурні елементи великий період часу знаходяться в стадії реформування, «перематювання» або в стадії створення.

Варто також звернути увагу і на позицію вітчизняного вченого О. М. Головка, який розглядає транзитивізм суспільного устрою, його нестійкість, соціально-психологічну гетерогенність (конфлікт парламентаризму, етатизму та свободи й людиноцентризму, аномійність) через принципи історичності та системності [4, с. 44].

Безумовно реформування, модернізація, осучаснення структурних елементів державного управління не могли не вплинути на корупційну злочинність. До речі, корупційна злочинність в Україні, як вважають О. М. Костенко і О. Ю. Бусол, у період незалежності держави створює платформу поступового перетворення її форм до олігархічної моделі.

Цьому, як пишуть вказані вчені, слугували вибори президента України в 1999 році та всеукраїнський референдум серед громадян з приводу реформації системи державного управління в 2000 році, що фактично ознаменували завершення процесу олігархізації України [5, с. 144].

Водночас, слід не забувати, що війна на Сході країни викликала соціальну та психологічну напруженість й масову незадоволеність урядом і владою в цілому. З одного боку, люди стали побоюватися за свою долю, за своє майбутнє. Як можна пояснити матері втрату сина на фронті, коли країна не перебуває в стані війни. З іншого боку, маса корупцій-

нерів, використовуючи військовий конфлікт, набиває собі кишені за рахунок державного бюджету та платників податків.

Якщо ми не зможемо в найближчі роки знизити коефіцієнт корупції в Україні, модернізувати країну до зростання економічних показників і обсягів виробництва товарів, до споживчих й інших пріоритетних стандартів розвинутих європейських країн, вижити та побудувати країну майбутнього буде дуже складно. І хоча наша держава перебуває на перехідному етапі трансформації з країни колишнього Радянського Союзу до Європейського Союзу, варто засвідчити, що держава все таки невеликими кроками, але модернізується до зразків західної цивілізації.

Поштовхами для такої модернізації є бажання українців змінити свій уклад життя на краще шляхом проведення відповідних реформ, у тому числі, й антикорупційної. Подобається це комусь чи ні, але таку реформу проводити необхідно і вона повинна стати основним пріоритетом держави, не просто її відповідним декларуванням, а реальною дійсністю.

До речі, світова спільнота розглядає корупцію в Україні як одну з найбільших загроз правопорядку, демократії, правам людини, чесності та соціальній справедливості, що заважає економічному розвитку та становить реальну небезпеку для нормального функціонування суспільства. От чому, європейські донори протидії корупції в Україні, виділяючи мільйони доларів на її запобігання, вимагають від держави реальних кроків, а не показовості.

У зв'язку з цим, метою даної статті є аналіз засад запобігання корупції, як одної з умов розвитку сталого транзитивного суспільства шляхом проведення відповідної реформи в Україні.

Серед вчених-правознавців з питань запобігання корупції передусім, слід виділити фахівців у галузі кримінального права: Л. В. Багрій-

Шахматову, М. І. Мельника, В. С. Лукумського, О. О. Дудорова, М. І. Хавронюка; адміністративного права: О. М. Бандурку, І. Н. Грабець, О. Є. Панфілова, І. Я. Єрмоленко; кримінології: О. Ю. Бусол, В. О. Глушкова, В. М. Дрьоміна, О. М. Костенка, О. М. Литвинова, С. М. Серьогіна, В. В. Лисенка, В. В. Топчія та ін.

Про корупцію як соціально-правове явище написано дуже багато, але реальних змін, які б засвідчили, що держава, її інституції почали широкомасштабну операцію по запобіганню корупції в Україні, поки що не прослідковується.

Можливо, зі створенням Антикорупційного суду, держава почне діяти, але як: показувати країні про гучні затримання корупціонерів, які нажили свої статки не законним шляхом; про затягування процесу розслідування кримінальних проваджень по цим справам, чи про звільнення із зали суду за недоказовістю в корупції. На всі ці та інші питання ми зможемо відповісти тоді, коли в Україні запрацює Антикорупційний суд.

Надіятися потрібно, але за нашими дослідженнями корупційні відносини проникли в життя корупціонерів так глибоко, що вони володіють механізмом уникнення від кримінальної відповідальності. Мабуть, це пов'язано з тим, що державні заходи мінімізації корупційних відносин відстають від сучасних реалій, а інколи є лише задекларованими намірами.

От чому, 75% опитаних громадян вважають прояви корупційних відносин нормою сучасного суспільного життя в країні, 23,5% - сприймають корупційні дії, як можливість вирішити власні проблеми, і тільки 0,5% оцінюють корупційні відносини як кримінальне правопорушення [6, с. 3].

І хоча системний аналіз показників корупції в Україні засвідчує про загрозливі її тенденції, на жаль, суб'єкти, які наділені законом запо-

бігати корупційним відносинам самі потрапляють у корупційні скандали, а це, в свою чергу, поступово формує громадську думку про неспроможність держави протидіяти корупції і захистити демократичні засади побудови громадянського суспільства.

До речі, якщо держава нездатна ефективно протидіяти корупційним проявам в середині себе самої, малопереконливими будуть будь-які запевнення про її спроможність захистити права і законні інтереси громадян. На жаль, кримінальна статистика не відображає дійсних обсягів корупційних правопорушень в країні через високий рівень їх латентності, труднощі з виявленням і процесуальним закріпленням допустимих доказів при провадженні відповідних слідчих дій та доказуванні у судовому процесі [6, с. 4].

Таким чином, за визначенням вітчизняних вчених В. В. Топчія, В. А. Шкелебей та Т. М. Супрун корупція у сучасному світі являє собою таке соціальне явище, яке необхідно сприймати не просто як одне із неминучих супутніх цивілізації негативних явищ, а як зло, що тягне за собою реальну загрозу безпеці держави. Корупція сьогодні стала глобальним викликом для всієї людської цивілізації. Для суспільства з перехідною економікою, якою є Україна, вона стала фактором деформування соціально-економічних і політичних реформ [7].

Велике значення у вивченні даного питання належить тому як суспільство сприймає корупцію і, в які політичні сили воно вірить. На жаль, кожна політична сила в Україні пропонує не консолідуватися щодо протидії корупції правовим полем, а пропонує власний шлях її подолання знаходячи свої аргументи реальності, які подобаються суспільству.

На превеликий жаль, кожна політична сила сьогодні намагається переструктурувати ситуацію на свою користь, знецінити правомочність проведення Президентом і урядом

антикорупційних реформ, а це, в свою чергу показує, що в державі є певна конкуренція та відбувається вона між силами приблизно рівними. Таким чином, оцінка реальності запобігання корупції в суспільстві набуває транзитивного характеру.

Показуючи реальний стан корупції в Україні, політичні сили позбавляють цю реальність усякої сутності. Більше того, люди не усвідомлюють, а іноді й не розуміють, в якому суспільстві вони живуть і, що треба робити для виходу з кризи.

На жаль, ні одна політична сила не спроможна запропонувати країні таку модель, яка б звела до нуля корупційні правовідносини. Та і як можна запропонувати таку модель, якщо кожна політична сила перебуває в корупційній стагнації, її системний характер відбувається в локалізації фінансових ресурсів і відповідних управлінських функцій.

З цього приводу слід підтримати позицію Ю. О. Левченка про те, що внутрішня стійкість корупційної системи зумовлена жорсткими внутрішніми зв'язками її елементів, створення тісних особистих відносин і кругової поруки чиновників, що продають власні адміністративні можливості. Більш того поіменний вчений наголошує, що в Україні корупція є структурованою і здійснює системний вплив на представників влади та управлінців, саме тому вона із суспільно неприйнятної поведінки поступово перетворюється на правило і виступає звичним способом вирішення життєвих проблем, стає нормою функціонування влади і образом життя значної частини суспільства [8, с. 59].

Не менш очевидно, що системна корупція поширилася на всі верстви населення, проникнувши в усі без винятку владні структури та приватний сектор. Попри це, ніхто із колишніх високопосадовців, які організовували розкрадання державних коштів задля власного збагачення та переведення їх за кордон, досі не поніс заслуженої відповідальності.

Відомо, що дотепер не викорінено розкрадання у бюджетній та податковій сферах, трапляються випадки отримання прибутків від контрабанди, частина здобутих незаконним шляхом коштів витрачається на фінансування тероризму на сході України. Проте, така тотальна корупціогенна ситуація залишається стійкою перепорою для ефективної реалізації запроваджених в нашій державі реформ і в умовах складної для України геополітичної обстановки створює взагалі загрозу для подальшої цілісності її території.

Більше того, поширення корупції може поглибити такі наслідки, як: остаточна втрата авторитету державними та владними структурами, затримка модернізації та розвитку національної економіки, порушення принципу конкуренції, дискредитація закону як універсального регулятора суспільних відносин, погіршення інвестиційної привабливості держави і, найголовніше, Україна може втратити свій шанс стати Європейською цивілізованою державою.

На жаль, намагання державних інституцій протидіяти корупції обмежуються епізодичними або тимчасовими спробами та зводяться до ігнорування принципу невідворотності покарання винних за допущені зловживання у вказаній сфері. Натомість послідовні дії, спрямовані на усунення причин і умов корупції, викриття резонансних корупційних схем реальних результатів не приносять.

Таким чином, корупція – через сферу корупційних відносин обумовлюється її багатогранністю та феноменальною спроможністю існувати в кожній країні світу і досліджується вона в різних науках – кримінології, політології, соціології, психології, юриспруденції, філософії тощо. А тому, корупцію слід розглядати значно ширше, ніж протиправну діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави.

Мабуть тому, корупцію сьогодні вчені кримінологи вивчають як мо-

дель субкультури окремих народів: західноєвропейських, ісламських, африканських, латиноамериканських, слов'янських та ін.

До речі, думається, що корупція немає нічого спільного з історичним розвитком країни, рівнем її економіки, правовою базою, соціальним розвитком. Вона існувала завжди і буде мати своє продовження. Унікальність корупції полягає в тому, що вона розвивається, перетворюється у різні форми прояву, пристосовується до національного законодавства і співіснує з принципами законності, верховенства права, рівності всіх перед законом. А тому, протидіяти корупції тільки посиленням кримінальної або адміністративної відповідальності не завжди є обґрунтованим і правильним шляхом.

На жаль, у сучасному суспільстві стан масової антикорупційної свідомості громадян визначається об'єктивними умовами їх життя. Більше того, про це слід говорити, в державі гальмується не тільки економіка, а й психологія про яку говорять дуже мало, а також антикорупційне просвітництво. Але, якщо існуючий стан задовольняє суспільство, то результат запобігання корупційній злочинності буде зведений нанівець.

Вивчаючи зарубіжний досвід протидії корупції ми за приклад успішного впливу на антикорупційну свідомість громадян приведемо Сінгапур. У цій країні уряд дотримується принципу «все мусить бути найкращим» і, саме цей принцип був зведений у ранг державного імунітету. Тому, сьогодні в Сінгапурі найвищий коефіцієнт прожиткового мінімуму громадян країни, низька еміграція жителів за кордон, найкращі дороги й авіалінії, а головне, це впевненість людей, які проживають в цій країні, у завтрашньому дні, що не можна сказати про Україну.

Взагалі, в одній статті викласти проблему протидії корупції як одну з умов сталого розвитку транзитивного суспільства дуже складно, у зв'язку з

тим, що проблема корупції – це проблема конфлікту інтересів як сьогодні, так і в минулому.

Звертаємо увагу, що 80% громадян країни, які публічно виступають у засобах масової інформації, в тому числі на телебаченні, це – люди, які постійно повертаються в минуле, не пропонуючи сучасний вектор подолання корупції.

Я не проти історичного минулого, саме воно є вчителькою життя, але подолати корупцію може тільки потужний, високоосвічений прошарок населення України середнього класу, який, на жаль, сьогодні є фінансово та політично залежним від олігархічних вподобань. Шлях до Європи без корупції дозволить змінити наше життя, повірити, що ми люди не меншовартісні, а чумаки, які майже 500 років тому назад заклали перші паростки підприємців українського степу, а у подальшому стали осередком козацького роду.

Насамкінець, незважаючи на величезні масштаби корупції в Україні, ми наділені оптимізмом, що наша країна, яка прагне увійти до Європейського Союзу як не корумпована держава, має усвідомити від пересічного громадянина до Президента країни, що перехід від «керованої демократії» до консолідованої демократії, вихід із затяжної кризи, успішне проведення реформ можливе завдяки всеохоплюючому подоланню корупції. Іншого шляху немає. Серед кроків дорожньої карти, що можуть суттєво зменшити корупційні ризики в Україні і наблизити її до країни Європейського типу пропонуємо такі:

1) ґрунтовне вивчення досвіду зарубіжних країн із високим індексом подолання корупції, зокрема держав Скандинавії;

2) формування в суспільстві ідеології виховання антикорупційного духу у свідомості населення країни;

3) обов'язкове внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції», в якому слід передбачити заборону призначення на посаду

державних службовців за критеріями кумівства, земляцтва, особистої відданості;

4) законодавче закріплення механізму матеріального заохочення для громадян, які добровільно повідомляють про факти корупції, з подальшим їх правовим захистом;

5) постійне покращення матеріально-технічного, фінансового і кадрового забезпечення правоохоронних органів та суду задля протидії корупції в цих структурах;

6) підвищення рівня правової культури населення та використання

антикорупційної культури у запобіганні корупції;

7) введення обов'язкового декларування для всіх громадян країни з одночасною амністією для всіх корупціонерів;

8) законодавчо закріпити право суду конфіскувати у корупціонера всі грошові кошти, законне походження яких він не може довести;

9) ввести до Кримінального кодексу України норму, яка б передбачала покарання за накопичення багатства незаконним шляхом.

Список використаних джерел

1. Кобцев Г. М. Современная государственная политика России по декриминализации общества: автореф. дис. ... канд. полит. наук : спец. 23.00.02 «Политические институты, процессы и технологии» / Г. М. Кобцев. – Ростов на Дону, 2007. – 19 с.
2. Дрьомін В. М. Злочинність у транзитивному суспільстві / В. М. Дрьомін // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 67 / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В. М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література, 2012. – С. 457–464.
3. Дегтярев А. А. Основы политической теории: учеб. пособие / А. А. Дегтярев. – Москва: Высш. шк., 1998. – 239 с.
4. Головка О. М. Загально-соціальний вектор протидії корупції: від бюрократії до ліберальної домінанти / О. М. Головка // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції [15 квітня 2016 року, м. Харків] / МВС України; Харківський національний університет внутрішніх справ; Кримінологічна асоціація України. – Харків: ХНУВС, 2016. – 292 с.
5. Костенко О. М. Концепція протидії корупційній злочинності в Україні потребує нових підходів: основні тези / О. М. Костенко., О. Ю. Бусол // Публічне право. – 2016. – № 2 (22). – С. 143–151.
6. Богатирьов І. Г. Науковий погляд на корупцію в Україні через призму її корупційних відносин / І. Г. Богатирьов // Світ без корупції: міф чи реальність? : Матеріали дискусійної панелі Першого Харк. Міжнар. юрид. форуму «Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі» (м. Харків, 3-6 жовтня 2017 р.). – Харків: Право, 2017. – 142 с.
7. Публічно-правова протидія корупції: навч. посіб. / Топчій В. В., Шкелебей В. А., Супрун Т. М.; Держ. фіскальна служба України, Ун-т держ. фіскальної служби України [та ін.]. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – 208 с.
8. Левченко Ю. О. Системність як ідентифікуюча ознака корупції / Ю. О. Левченко // Світ без корупції: міф чи реальність? : Матеріали дискусійної панелі Першого Харк. Міжнар. юрид. форуму «Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі» (м. Харків, 3-6 жовтня 2017 р.). Харків: Право, 2017. – 142 с.

Богатирьов І. Г. Запобігання корупції як одна з умов сталого розвитку транзитивного суспільства

У статті викладено авторське бачення на проблему запобігання корупції як однієї з умов сталого розвитку транзитивного суспільства. Запропоновано дорожню карту подолання корупції в Україні.

Ключові слова: корупція, запобігання, транзитивне суспільство, модернізація, подолання.

Богатырев И. Г. Предотвращение коррупции как одно из условий устойчивого развития транзитивного общества

В статье изложено авторский взгляд на проблему предупреждения коррупции как одно из условий сталого развития транзитивного общества. Предложено путевую карту преодоления коррупции в Украине.

Ключевые слова: коррупция, предупреждение, транзитивное общество, модернизация, преодоление.

Bogatyrev I. Prevention of corruption as one of conditions of sustainable development of transitive society

In article are stated author's vision on a problem of prevention of corruption as one of conditions of sustainable development of transitive society. The analysis of scientific sources on this perspective is carried out. It is offered the road map of overcoming corruption in Ukraine.

Key words: corruption, prevention, transitive society, modernization, overcoming.